
Diskusní studie

Ontologie Egona Bondyho jako anticipace současné filosofie

Michael Hauser

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

michael.hauser@pedf.cuni.cz

Abstrakt:

Tato diskusní studie se věnuje ontologickým a etickým otázkám, jež se objevily v knize *Myšlení a tvorba Egona Bondyho*, jejímž editorem je Petr Kužel. Jedná se o první monografii věnovanou dílu tohoto originálního myslitele. V úvodní části se zabývám důvody, které vedly k dosavadnímu opomíjení Bondyho díla ze strany interpretů filosofie. V druhé části shrnuji axiologické a logické argumenty předložené autory ontologického oddílu knihy, které mají dokázat, že Bondyho opuštění kategorie substance bylo oprávněné. Pak se zabývám dvěma možnými námitkami proti axiologickému zdůvodnění nesubstanční ontologie a námitkou proti jejímu zdůvodnění logickému. Ve všech částech studie nicméně ukazují, že Bondy předjímal řadu zásadních témat současné ontologie a teorie umělé inteligence, které se objevují např. v díle Slavoj Žižka nebo Nicka Bostroma. V závěru formulují několik témat, na něž by se podle mého názoru mělo zaměřit další bondyovské bádání.

Klíčová slova: Egon Bondy, nesubstanční ontologie, Slavoj Žižek, umělá inteligence

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.4r.815>

Jít proti době, v níž žiješ, je povinností svobodného člověka.

Nikos Kazantzakis

Tři předznamenání u Egona Bondyho

Mlčenlivý vztah k dílu Egona Bondyho po roce 1989 ukazuje některé obecnější rysy historického času a prostoru, který vznikl v českých zemích po konci minulého režimu. Výmluvný je právě interpretační režim, v němž ve světě zavedení autoři získávali předznamenání, které vyvolalo interpretaci

s vysokým stupněm vstřícnosti. V tomto režimu interpretace se uskutečňovala reprodukce myšlenek, jejich srovnání s jinými autory nebo přerovnání do jiného kompozičního celku. Tento snad až submisivní postoj k zahraničním filosofickým autoritám měl normativní sílu.

Zcela jinak tomu bylo s českými mysliteli, necháme-li stranou Jana Patočku, jehož dílo se z různých politicko-etických důvodů těšilo úctě srovnatelné s kanonizovanými díly zahraničními nebo vyvolávalo úctu ještě větší. Dílo většiny ostatních českých myslitelů získalo často předznamenání, které by se dalo vyložit jako kompenzace submisivnosti, jež vládla vůči zahraničním autoritám a Janu Patočkovi. Bylo to předznamenání, které vytvářelo nízkou míru interpretační vstřícnosti a v němž se český myslitel jevil jako epigon lokálního významu. Tento vztah k českým filosofickým autorům se projevoval nezájmem a mlčením. Příkladem je vztah k Masarykovi jako filosofovi. Nepočítáme-li dílčí studie o Masarykově myšlení, jeho filosofické docenění u mladší badatelské generace v období po roce 1989 přišlo až s nedávno vydanou monografií Jana Svobody.¹

Pomalu však nastává změna těchto předznamenání, a to zvláště zásluhou Oddělení pro studium moderní české filosofie Filosofického ústavu AV ČR, ale také díky dlouholetému úsilí členů katedry filosofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Na rozdíl od devadesátých let minulého století a částečně ještě nultých let se podařilo změnit předznamenání u Karla Kosíka, který byl díky mezinárodním konferencím a novým vědeckým publikacím postaven vedle Jana Patočky jako myslitel přinejmenším stejného významu. Podobnou práci nyní může vykonat kolektivní monografie *Myšlení a tvorba Egon Bondyho*, která je první svého druhu.²

Pokud Kosík nebo Masaryk měli před svým jménem jedno předznamenání, Egon Bondy má tři. Kromě prvního předznamenání, které měl v devadesátých letech a nultých letech společně s Masarykem, Kosíkem, Machovcem a dalšími českými filosofy, je druhým předznamenáním jeho postavení outsidera, který svou filosofii vytvářel mimo badatelské a univerzitní instituce a odmítal akademický žargon. Bondyho *Útěcha z ontologie* byla v původní verzi plná tabuizovaných slov vsazených do působivých filosofických metafor, které Milan Machovec „se skutečně jemným citem nahradil únosnými ekvivalenty“, a následně knihu v roce 1967 prosadil v nakladatelství Československé akademie věd.³ V Bondyho díle působí jazykový živel, který má pro

1 Svoboda, J., *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha, Filosofia 2017.

2 Kužel, P. (ed.), *Myšlení a tvorba Egon Bondyho*. Praha, Filosofia 2018.

3 Bondy, E., *Útěcha z ontologie. Substanční a nesubstanční model v ontologii*. Praha, NČSAV 1967. V této studii cituji Bondyho dílo dle druhého, opraveného a doplněného vydání: Bondy, E., *Filozofické eseje*. Sv. 1: *Útěcha z ontologie*. Substanční a nesubstanční model v ontologii. Praha, DharmaGaia 1999; zde cit. místo: s. 7.

kritické společenské myšlení nenahraditelnou funkcí. Jak upozorňuje Stanley Aronowitz, velcí radikální myslitelé jako Gramsci nebo Lukács ukázali, že „vulgární myšlení“ (Gramsci)⁴ nebo nesmlouvavá přímota a ostré soudy (Lukács) jsou prvkem, bez něhož se společensky kritická teorie stává čistě akademickou disciplínou a ztrácí jeden ze svých konstitutivních znaků, jímž je dialog s reálně existující společností.⁵ Bez tohoto živlu ji zcela pohltí akademická sofistika a ona pozbyvá svého společensky relevantního obsahu. Neběží pouze o stylistickou stránku vyjadřování. Stanley Aronowitz má na mysli především „nesmlouvavou přímotu“ formulací, jež vyvolává formování jednotlivých myšlenkových, etických či politických pozic. Tato přímota vyjadřování udržuje živost, a tak řečeno teplotu kritické teorie, která vypovídá o dotyku s reálnou společností, jejími bolestmi a hrožícími katastrofami. Egon Bondy věděl, proč ve svých filosofických spisech občas mluví přímo a nebojí se tabuizovaných slov. Bondyho formulační přímota oživuje akademickou filosofii a jeho občas neakademický způsob vyjadřování lze přirovnat k nekorektním vtípům, které Slavoj Žižek vkládá do svých knih o Hegelovi, subjektu, ideologii a dalších akademických tématech. Žižek se tím sice vyčleňuje ze zavedeného akademického prostředí, ale přesto se stal jeho součástí a přitahuje právě tím, že není zcela začleněn. Třetím předznamenáním je to, že Egon Bondy se ani po roce 1989 nestal součástí akademických či univerzitních společenství jako dvou hlavních *institucí* vědění, pokud nepočítáme jeho pozdní angažmá na Komenského univerzitě v Bratislavě věnované dějinám východní filosofie. Proto se domnívám, že Bondyho filosofická recepce je ve srovnání s ostatními českými mysliteli ztížená.

Bondyho nesubstanční ontologie. Axiologické a logické zdůvodnění

Kniha studií *Myšlení a tvorba Egona Bondyho* svým členěním postihuje čtyři hlavní témata Bondyho díla. Je to „nesubstanční ontologie“, „indická, islámská a čínská filosofie“, „politické myšlení“ a „literární tvorba“. Vzhledem k zaměření *Filosofického časopisu* se omezím na oddíl, kde se setkáváme s ontologickou problematikou – v naději, že ostatní tematické oddíly se dočkají samostatných recenzních či diskusních studií a kniha jako celek se stane východiskem dalšího stadia bondyovského bádání, jak o tom píše v závěru.

4 Výraz „vulgární myšlení“ se vztahuje k původnímu významu slova „vulgus“, tedy „obecný lid“. Gramsci tímto termínem vyjadřuje požadavek, aby filosofie dokázala vystoupit z uzavřeného světa akademické „odbornosti“ a konfrontovala se s pohledem či hlasem zvnějšku, který přichází z reálné společnosti.

5 Aronowitz, S., George Lukács' *Destruction of Reason*. In: Thompson, M. J. (ed.), *George Lukács Reconsidered. Critical Essays in Politics, Philosophy and Aesthetics*. London – New York, Continuum 2011, s. 64.

V oddílu „Nesubstanční ontologie“ nalezneme studie, které čtenáře uvádějí do Bondyho ontologického myšlení, ukazují jeho objevnost a anticipační rozměr. Petr Kužel se ve své stati „Nesubstanční ontologie v raných filosofických pracích Egona Bondyho“ věnuje především dvěma dílům raného období, jimiž jsou *Otázky bytí a existence* a *Útěcha z ontologie*. Petra Macháčková se v kapitole „Prostor etiky ve filosofii Egona Bondyho“ zabývá stejným tématem ve stejném Bondyho období. Tyto dvě studie jsou propojené s následující kapitolou Jana Černého „Nesubstanční ontologie Egona Bondyho a otázka smyslu“, v níž se autor vedle rané Bondyho ontologie soustřeďuje také na jeho dílo pozdní, jímž je *Příběh o příběhu*. Spojnicí těchto tří textů je otázka, jaký je vztah mezi Bondyho ontologií a etikou. Jan Černý na začátku své kapitoly tento vztah formuluje takto: „Ústředním motivem Bondyho projektu nesubstanční ontologie je axiologická problematika, zejména otázka životního smyslu“ (s. 77).⁶ Tito tři autoři se shodují v tom, že Bondyho nesubstanční ontologie je odpovědí na problém smysluplnosti lidské existence.

Zde se nabízí spojnice k Bondyho literární tvorbě, která dává pochopit, s jakou intenzitou a palčivostí Bondy prožíval možnost, že lidská existence žádný objektivně daný smysl nemá. Viz jeho „filosofickou“ poezii z konce padesátých let, o níž píše Martin Machovec v kapitole „Nástin periodizace tvůrčích etap v Bondyho raném básnickém díle (s. 389 nn.)“. Milan Machovec ve své stále podnětné recenzi Bondyho *Útěchy z ontologie*⁷ tento augustinovský rys Bondyho osobnosti nezmiňuje, i když by jej mohl interpretovat ve světle svých slov o povaze Augustinova tázání ve své knize *Svatý Augustin* vydané v roce 1967, kde píše o zasaženosti člověka teologickými či filosofickými otázkami.⁸ Bondyho osobnost byla augustinovským způsobem zasažena otázkami ontologickými. Upozorňuji tak na hlubší tematické spojnice mezi některými texty bondyovské monografie, které lze při dalším bádání

6 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k diskutované knize.

7 Machovec, M., Pozoruhodné dílo nové české filosofie. *Filosofický časopis*, 16, 1968, č. 1. Na s. 161 stojí, že *Útěcha z ontologie* je „výrazně protiexistencialistická svou důsledně racionalistickou metodou, svým nikoliv introvertujícím zaměřením i dílčími závěry“. Milan Machovec zde má na mysli dobovou existencialistickou produkci, nicméně nezohlednil Bondyho „filosofickou“ poezii, o které píše Martin Machovec, třebaže je pravděpodobné, že s ní byl alespoň letmo obeznán. Netvrdím, že Bondy byl inspirován sv. Augustinem. Bondy spojuje „existencialistické“ motivace a „důsledně racionalistickou metodu“ a tímto spojením se řadí mezi myslitele augustinovského typu, kteří jako sv. Augustin vnesli do filosofické či teologické látky složitost a dynamiku vlastního niterného tázání, jak to formuluje Milan Machovec. Dle jeho slov „stojíme tu před pozoruhodným fenoménem, kdy člověk současně prožívá hluboké vnitřní citové procesy a mravní kolize, současně je však schopen tyto procesy s neomylnou objektivitou analyzovat a analýzou stupňovat“. Machovec, M., *Svatý Augustin*. Praha, Akropolis 2011, s. 61. Tuto dynamickou polaritu mezi existencialistickou polohou a racionální analýzou nalezneme také u Egona Bondyho.

8 Machovec, M., *Svatý Augustin*, c.d., s. 63.

o Bondyho díle plodně rozvíjet. Ladislav Hohoš v kapitole „Inšpirácia Bondyho ‚Útěchou z ontologie‘ a nástup ‚civilizačnej singularity‘“ klade mj. otázku, zda postlidská artifiční forma existence může vytvořit axiologický prostor, který nepředpokládá lidskou bytost. Toto téma vytváří spojnici s předchozími kapitolami, které se této otázky rovněž dotýkají.

Petr Kužel charakterizuje Bondyho přístup k ontologickému tázání tak, že dle Bondyho je zapotřebí zkoumat, jaké ontologické podmínky by musely být splněny, aby lidská existence měla *objektivně* nějaký smysl a význam, který by nebyl pouze iluzí s evoluční funkcí podmíněnou biologicky (s. 28). Uvedme si ve zkratce, jak Petr Kužel rekonstruuje Bondyho argumentaci v jeho raných dílech.

- a) Objektivně pojatý smysl předpokládá existenci „ontologické substance“, at již materiální, či ideální.
- b) „Ontologická substance“ v podobě „hmoty“, platónské „ideje“, aristotelského hylémorfismu atd. zdvojuje skutečnost na „aseitní sféru“ jako pravé jsoouco existující „od sebe sama“ a sféru „abalietní“ jako jsoouco odvozené a nesamostatné.
- c) Kategorii substance je dle Bondyho třeba odmítnout z těchto důvodů: konkrétní jednotliviny jsou pouhými epifenomény „transcendentní“ substance a nemají samostatnou existenci. Pokud by tomu tak bylo, člověk a jeho aktivity by neměly skutečnou samostatnost a axiologický prostor, tj. etika by byla nemožná (s. 32).

Shrneme-li tuto argumentaci, kategorie substance vede k takovému pojetí člověka a jeho jednání, které znemožňuje existenci etiky jako prostoru svobody. Námitka je zřejmá: Bondy odmítá kategorii substance z axiologických, tj. etických důvodů. „Přání je pak otcem myšlenky,“ jak konstatuje Vít Bartoš ve své kapitole „Egon Bondy aneb kouzlo pábitelské metafyziky“. Petr Kužel však zavádí zásadní rozlišení dvou Bondyho kritik substanční ontologie. První je výše uvedená axiologická kritika, druhou je logická kritika (s. 33). Petr Kužel v polemice s Vítem Bartošem obhajuje platnost logické kritiky substance a připouští, že její axiologická kritika není dostatečným vyvrácením kategorie substance, jak ostatně naznačuje také Egon Bondy. V interpretaci Petra Kužela se nesubstanční model a substanční model liší tím, že nesubstanční model umožňuje vytvořit axiologický prostor, ale nemusí jej vytvořit nutně. Takto aspoň chápu jeho hypotetické tvrzení: „i kdyby totiž ani nesubstanční model vytvoření axiologického rozměru neumožňoval, ...Bondyho *logická* kritika substance by tím zůstala nedotčena“ (tamtéž).

Nesubstanční ontologie bez prostoru svobody. Axiologická námitka

Není jasné, zda by nesubstanční ontologii nešlo pojmát tak, že v ní není prostor svobody, a není zřejmé, zda by tato možnost vyplývala z *axiologických* nebo z *logických námitek*. Pokud vím, Bondy se touto možností nesubstanční ontologie bez axiologického prostoru nikde detailněji nezabývá, a nebylo by tedy od věci tuto otázku více promyslet. Souvisí totiž už s Kantovou třetí antinomií v *Kritice čistého rozumu*.⁹ Je kauzalita, kterou lze chápat v širším slova smyslu „abalience“ jako vztah závislosti jsoucna na jeho principu, jediná, z níž mohou být odvozeny veškeré jevy světa? Tato teze odpovídá Bondyho charakteristice substančního modelu. Nebo je nutno přijmout ještě kauzalitu prostřednictvím svobody, tedy předpoklad, že jevy sice probíhají podle přírodních zákonů, ale zároveň mohou začít samy *od sebe*, tj. v Bondyho terminologii *aseitně*? Tato teze je slučitelná s nesubstančním modelem ontologie, i když Kant, jak známo, nezakládá ideu svobody v ontologii, nýbrž v morálním zákonu.

Otázku, která byla nadnesena na okraj polemiky Petra Kužela s Vitem Bartošem, lze tedy formulovat takto: platí nesubstanční teze spojená se svobodou logicky nutně, nebo pouze axiologicky? Jestliže řekneme, že ne vše je podrobena přírodním zákonům, a tedy některé jevy mohou začít probíhat samy *od sebe*, tj. *aseitně*, jak zní výše uvedená Bondyho nesubstanční teze, plyne z toho nutně, že je tu axiologický prostor či prostor etiky? Jinými slovy, existuje tím pádem *aseitní* svoboda reálně?¹⁰ Nebo je tomu tak, že z nesubstanční teze vyplývá pouze možnost axiologického prostoru čili možnost svobody, a nikoliv nutnost tohoto prostoru či nutnost svobody? Axiologický prostor by pak vznikl až tehdy, když člověk jeho možnost uskuteční na základě svého jednání, které má *aseitní* či v Kantově pojmosloví *absolutně spontánní* charakter.

Dotykáme se tím jedné z nejzásadnějších etických otázek současnosti, kterou lze vyjádřit takto: jestliže přestane existovat řád ve smyslu substančních modelů ontologických i etických, vzniká tím *nutně* reálná svoboda v jejím *aseitním* smyslu? Nemůže tomu být tak, že v nesubstančních modelech reálná svoboda sama od sebe nevzniká a člověk může nakonec být stejně nesvobod-

9 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*. Přel. J. Loužil – J. Chotaš – I. Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2001, s. 292–296.

10 Bondy výslovně uvádí, že determinismus, k němuž patří také determinismus přírodních zákonů, způsobuje „principiální nesamostatnost, nesvéprávnost a v podstatě irealitu abalietní sféry“. Bondy, E., *Útěcha z ontologie. Substanční a nesubstanční model v ontologii, c.d.*, s. 77. Přírodní determinismus, který můžeme vyjádřit větou, že vše je podrobena přírodním zákonům, je tudíž dle Bondyho příkladem substanční ontologie. Bondyho nesubstanční ontologie uznává existenci fenoménů, které vznikají samy od sebe, tj. *aseitně*. Z toho plyne, že podle Bondyho existují fenomény, které nejsou podrobena přírodním zákonům (nesubstanční teze). Takovým fenoménem je především lidská svoboda chápaná *aseitně*.

ný jako v modelech substančních? Bondy sice postuluje svůj nesubstanční model tak, že právě jen on vytváří *možnost* reálné svobody, ale tvrdí tím zároveň, že reálná svoboda je v nesubstančním modelu skutečností? Zde se lze odvolat na Slavoj Žižka, který dle mé interpretace tvrdí:

- a) ontologie „ne-vše“, která odpovídá nesubstančnímu modelu, umožňuje radikální rozměr svobody,¹¹
- b) radikální rozměr svobody vzniká pouze retroaktivně na základě *aktu*, který má sebevztahný charakter [„*passage a l'acte*“],¹²
- c) ontologie „ne-vše“ neobsahuje radikální rozměr svobody logicky nutným způsobem.

Ontologii „ne-vše“ můžeme pochopit jako model, který byl abstraktním předobrazem současného charakteru sociálních a kulturních fenoménů, které Žižek pojímá jako výsledek rozpadu „Pána-Signifikanta“, jenž vytvářel scelující sémantické efekty v sociálním a kulturním životě, které se projevovaly např. důrazem na pojmové myšlení, jež je dnes vytlačováno myšlením v rozostřených obrazech. Žižek hovoří o tom, že rozpad „Pána-Signifikanta“ či obecně „velkého Druhého, nepřináší nutně osvobození, nýbrž naopak může vyvolat ještě větší závislost, která však není závislostí na autoritě“.¹³ Tato nesvoboda je zevnitřnělá a projevuje se depresivními stavy jedince, který pocituje neurotické nutkání být stále výkonnější, úspěšnější, zdravější a optimističtější. Lidé jsou „terorizováni“ freudovským Nadjád, když se neustále sami sebe ptají, zda jedí zdravě, zda si dostatečně užívají, zda jsou šťastní atd. Žižek tuto situaci po rozpadu velkého Druhého vyjadřuje Lacanovým obrácením slavného výroku z Dostojevského *Bratřů Karamazovych*: „Je-li Bůh mrtev, vše je zakázáno.“¹⁴

11 „Ne-vše“ je lacanovský pojem, který znamená, že „vše“ jako ekvivalent řeckého výrazu „pan“ („celek“) neobsahuje fundamentální strukturální vazby, uzlové body a identity. Je to paradoxní celek, který není scelen na základě určitých základních jednotičích principů. Zahrnuje prvky, které nejsou scelené jako jednotliviny. Žižek takto pojímá svět kvantové fyziky, v němž se „něco“ vynořuje z „nicoty“ fluktuací vakua. Příroda není homogenní tvrdá realita, kterou ovládá určitý fundamentální Zákon, nýbrž se vyznačuje svou vymknutostí a nerovnováhou. Právě tato skutečnost dle Žižky umožňuje fenomén svobody. Žižek, S., *The Indivisible Remainder: On Schelling and Related Matters*. London – New York, Verso 1996, s. 230. Ontologie „ne-vše“ neobsahuje fundamentální strukturální vazby, které by plnily funkci tradičně pojaté substance, jak o ní píše Bondy. Proto lze ontologii „ne-vše“ označit jako variantu nesubstanční ontologie.

12 Žižek, S., *Enjoy Your Symptom! Jacques Lacan in Hollywood and Out*. London – New York, Routledge 2001, s. 44.

13 Žižek, S., *Nepolapitelný subjekt. Chybějící střed politické ontologie*. Přel. M. Hauser. Chomutov, Nakladatelství Luboš Marek 2007, s. 387 n.

14 Žižek, S., „God Is Dead, but He Does not Know It“. *Lacan.com*. Dostupné na: <https://www.lacan.com/essays/?p=184>; [cit. 1. 9. 2021].

Právě tyto analýzy nesvobody po konci velkého Druhého jsou příkladem toho, že „nesubstanční“ ontologie po rozpadu velkého Druhého nevytváří s logickou nutností prostor svobody. Obsahuje však jeho možnost, kterou je nutné uskutečnit prostřednictvím etického aktu. Žižek sice používá odlišnou terminologii, ale s Bondym se shoduje v náhledu, že nesubstanční ontologie – či v jeho pojmosloví „ontologie ne-vše“ – je jediná, která umožňuje *aseitní* či radikální svobodu. Bondy nedává jasnou odpověď na otázku, zda *aseitní* svoboda je v nesubstančním modelu pouhou možností, nebo zda je nutnou skutečností. Žižek však na tuto otázku dává jasnou odpověď. *Aseitní* či radikální svoboda je pouhou možností, která se nemusí naplnit, takže není vyloučeno, že reálná nesvoboda je v nesubstančních modelech stejná jako v modelech substančních. Považoval jsem za potřebné upozornit na tuto otázku, která se v knize *Myšlení a tvorba Egona Bondyho* objevila pouze v náznaku.

Tématem dalších interpretací Bondyho díla může být otázka, jak on sám v jednotlivých obdobích chápal zdůvodnění „nesubstanční“ ontologie. Pokud to v prvním období bylo zdůvodnění axiologické (umožňuje svobodu lidské bytosti) i logické, jaké přesně bylo v jeho posthumánním, resp. „postbiologickém“ období, v němž Bondy rozvíjel svou koncepci umělé inteligence? Může být také axiologické, třebaže v jeho pozdějších ontologických modelech se s těžební rolou připisuje postlidským bytostem v podobě umělé inteligence?¹⁵ Tyto otázky donedávna mohly působit jako pouhá futurologie nebo sci-fi, ale v současné době vyvolávají společensky významné diskuse, neboť umělá inteligence v posledních letech prodělává překotný vývoj. V roce 2019 Evropská komise zveřejnila návrh etických pravidel regulujících vývoj umělé inteligence a zřídila několik pracovních skupin, které se problematice umělé inteligence věnují.¹⁶

Nick Bostrom píše o příchodu superinteligence, která dalece překoná lidské kognitivní schopnosti. Vznik superinteligence považuje za reálnou možnost, s níž je třeba počítat už nyní, neboť nelze vyloučit, že se objeví v relativně krátké době.¹⁷ Bostrom varuje před možnými riziky, která vznik a rozšíření superinteligence mohou znamenat pro lidstvo, ale zdůrazňuje také – podobně jako Bondy o padesát let dříve –, že „některé z věčných otázek bychom mohli odsunout na později, delegovat je na naše následovníky, kteří snad budou kompetentnější než my – a díky tomu bychom svou pozornost

15 Bondy používá výrazu „artificiální inteligence“, který odráží anglickou podobu termínu „artificial intelligence“. Ve svém výkladu a dílčí kritice Bondyho pojetí volím dnes běžnější výraz „umělá inteligence“, aby se Bondyho koncepcí snáze propojila se současnými diskusemi na toto téma.

16 <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>; [cit. 4. 8. 2021].

17 Bostrom, N., *Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies*. Oxford, Oxford University Press 2014. Česky vyšlo jako: Bostrom, N., *Superintelligence. Až budou stroje chytřejší než lidé*. Přel. J. Petříček. Praha, Prostor 2017. Cituji dle anglického vydání.

mohli zaměřit na naléhavější výzvu: na zvýšení šance, že kompetentnější následovníky skutečně budeme mít“.¹⁸

Bostrom se zabývá rovněž otázkou, zda budeme schopni superinteligenci naučit takovým hodnotám, jako je štěstí nebo demokracie. Podle jeho názoru bude superinteligence schopna postihnout lidské intence, které dané hodnoty vyjadřují. Teoreticky dosud nevyřešeným problémem zůstává otázka, zda si superinteligence dokáže osvojit hodnotové kritérium, které zabrání tomu, aby se naše intence převrátila tak, že to bude mít katastrofální následky pro lidskou civilizaci.¹⁹

Bondy se umělou inteligencí jako nositelkou hodnot zabýval jako jeden z prvních ve světovém měřítku. Chápal však hodnoty, jimiž může být umělá inteligence nadána, ze zcela jiného úhlu pohledu než dnes Bostrom. Bondy „postlidské bytosti“ pojímal především jako bytosti svobodné, které jsou schopné se hodnotám nejen učit, ale také je vytvářet. V následující pasáži vznáším vůči Bondyho řešení vztahu svobody a hodnototvorné činnosti u umělé inteligence zásadní námitku. Tato námitka, která se váže k Bondyho celkovému pojetí umělé inteligence, poukazuje i na jistý potřebný aspekt vývoje superinteligence, který podle mého názoru dostatečně nezohledňuje ani Bostrom.

Nesvoboda umělé inteligence. Druhá axiologická námitka

Jak Bondy chápe svobodu postlidských bytostí? Petra Macháčková píše o tom, že podle Bondyho se svoboda postčlověka váže k rozumu, který již není zatížen biologičnem. „Postlidské jednání je určováno, ale i realizováno právě a pouze rozumovou činností“ (s. 73). Toto vymezení postlidských bytostí jako bytostí pouze racionálních poněkud zužuje Bondyho komplexní pojetí. Jak ostatně o něco dále (na s. 76) uvádí sama Petra Macháčková, Bondyho postlidi jsou zbaveni biologických omezení, ale nejsou to čistě racionální bytosti, neboť si zachovávají naše psychické schopnosti, které v tomto postbiologickém stavu umocňují. „Co do psychiky mají vše, co my. A mají to vše stonásobně, tisícinásobně umocněné a furt na tom dělají, aby to bylo ještě vícekrát. A jde to.“²⁰

Potíž je ovšem v něčem jiném. Bondy vymezuje svobodu umělé inteligence v podobě postlidských bytostí jako totálně pozitivní svobodu. Tyto postlid-

18 Viz <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/az-budou-stroje-chytrejsi-s-nickem-bostromem-nad-jeho-knihou-superinteligence-40058082>; [cit. 1. 9. 2021]. Srov. Bondy, E., *Juliiny otázky a další eseje*. In: *týž, Filosofické dílo*. Sv. II. Ed. M. Machovec., Praha, DharmaGaia 2007, s. 111.

19 Bostrom, N., *Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies*, c.d., s. 196.

20 Viz Bondy, E., *Bezejmenná*. Brno – Praha, Maťa – Zvláštní vydání 2001, s. 122. Jak Petra Macháčková uvádí ve své studii, Bondy se ve svých filosofických spisech citovou stránku postlidských bytostí sice nezabývá, zato ji rozvádí ve svých beletristických knihách, například v *Bezejmenné*. Ostatně v *Juliiných otázkách*, jež patří k jeho filosofickým spisům, Bondy také píše, že vysoce racionální postlidské bytosti nebudou bez citu. Bondy, E., *Juliiny otázky a další eseje*, c.d., s. 109.

ské bytosti mají svobodu neomezeně pracovat a tvořit. Bondy se o nich vyjadřuje takto: „pracují na tom, aby svýma rukama zvládli celý chod vesmíru a měnili ho tak, až by se vesmír stal dokonalým... Pracují, jak by ne, když mají proč, když mají Cíl.“²¹ Svou pozitivní svobodu tak bez okolků naplňují.

Já se však – na rozdíl od Bondyho – domnívám, že jestliže v postlidských bytostech není biologický substrát nebo jiná překážka této činnosti, nejsou v pravém slova smyslu svobodné negativně, neboť nepocítují a nevědí, *čeho* jsou zbavené. Zde se odkláním od zavedeného politického vymezení negativní a pozitivní svobody. Jak známo, negativní svoboda ve svém politickém významu spočívá v nepřítomnosti vnější překážky či zásahu, který omezuje aktivity jedince či jeho práva. Pozitivní svobodu definuje možnost svým jednáním dosáhnout určitého cíle. Tvrdím, že v souvislosti s problémem hodnot u umělé inteligence, o němž uvažují Bondy i Bostrom, je zapotřebí pochopit pojem negativní a pozitivní svobody v *etickém* smyslu.

Navrhují zde toto vymezení *eticky* pojaté negativní a pozitivní svobody. Negativní svoboda ve svém etickém významu znamená například toto: člověk je negativně svobodný od kouření, pokud na něm byl závislý, a již není. Nemá však smysl mluvit o negativní svobodě od věcí, které ho v principu nemohou omezit, protože se ho v příslušném ohledu netýkají: jako příklad je zde možné uvést mořskou vodu nebo kameny ve stravovacích návycích. Člověk si nevytvoří závislost na požívání mořské vody nebo kamenů, protože k jejich požívání nemá biologické předpoklady. Obecně má smysl mluvit o negativní svobodě jenom tehdy, když tu je možnost vytvoření závislosti neboli nesvobody. Bondyho umělá inteligence v podobě postlidské bytosti nemůže podlehnout svodům biologického substrátu, protože je bytostí vytvořenou bez něj. Má k biologickému substrátu podobný vztah, jaký má člověk při svém stravování k mořské vodě nebo ke kamenům: necháme-li stranou nepravděpodobnou stravovací deviaci, nemůže podlehnout pokušení požívat mořskou vodu nebo kameny. Proto v případě umělé inteligence nemá smysl mluvit o negativní svobodě od biologického substrátu.

Umělá inteligence má být svobodná pozitivně, tj. svobodná pro něco. V Bondyho pojetí postlidské svobody umělé inteligence však chybí negativita a možnost selhání, které by vyvolalo a udržovalo *vztah* k „hodnotám“, jež bude vytvářet a uskutečňovat umělá inteligence postlidských bytostí. K těmto „hodnotám“ patří například otevírání dalších tvůrčích perspektiv vesmíru nebo hodnota „šťěstí“, o níž píše Bostrom.²² Tento vztah existuje pouze

21 Bondy, E., *Bezejmenná*, c.d., s. 122. Petra Macháčková upřesňuje, jak Bondyho chápe usilování o „dokonalost vesmíru“. Podle autorky si je nutné uvědomit, že „Bondy vidí dokonalost v nezavršenosti, tedy v otevírání možností dalších tvůrčích perspektiv“ (s. 76, pozn. č. 57).

22 Nick Bostrom uznává možné selhání superinteligence. Jako příklad obvykle uvádí selhání způsobené tím, že superinteligence nedokáže sama od sebe rozpoznat náležitou míru uplatnění

tehdy, když je provázen vědomím jeho případné ztráty. Bez tohoto vztahu je problematické hovořit o pozitivní svobodě. Tvořím pak „hodnoty“, k nimž nemám vztah, neboť mi chybí možnost selhání. V doslovném slova smyslu, to nejsou hodnoty. Není tu ono „pro něco“ vyvolané negativitou, která vymezuje pozitivní svobodu.²³

Hlavní problém s umělou inteligencí v podobě postlidských bytostí spatřuji v tom, že lidé by je museli úmyslně vytvořit s určitou „vadou“ či omezením, které by v nich vyvolalo vědomí možného selhání, a tím by je učinilo pozitivně svobodnými. Vysoce rozvinutá umělá inteligence (hyperinteligence) by musela mít nějaké prvky, které by narušovaly její bezchybný chod a zároveň by podněcovaly vytváření jejího vztahu k hodnotám. Bondy však pojímá postlidské bytosti bez jakéhokoliv rušivého elementu, a proto lze tvrdit, že jeho postlidské bytosti nejsou svobodné ani negativně, ani pozitivně.

Bondyho *biotická anorexie*, jak nazývám jeho odpor k biotičnu, který se začal projevovat v jeho střední a pozdní tvorbě, se podepsala na jeho filosofickém vývoji, který vedl od humanismu jeho raných děl k posthumanismu umělé inteligence jeho středního a pozdního období. Postlidské bytosti jsou zbavené všech biotických prvků, které působí jako překážka intelektuální činnosti. Bondy tvrdí, že „teprve až bios bude vůči intelektuální bytosti vnější, bude prosazena a afirmována nová vývojová kvalita ontologična“.²⁴ Za toto odstranění biotu či jiného rušivého prvku však tyto „intelektuální bytosti“ zaplatí daň: přestanou být svobodné. V tomto ohledu na tom budou hůře než lidé. V této souvislosti bych rád zdůraznil, že moje argumenty nejsou namířené proti možnosti vytvořit vysoce rozvinutou umělou inteligenci v podobě postlidských bytostí, nýbrž pouze zpochybňují Bondyho idealistickou představu, že stačí odstranit překážku a umělá inteligence se rozvine kýženým směrem.

Jan Černý ve své studii „Nesubstanční ontologie Egon Bondyho a otázka smyslu“ píše, že Bondy chápal konflikt mezi intelektuálním a biologickým tak, že jej lze vyřešit pouze „radikálním překročením biotu, jímž bude technické

dané instrukce. Jak říká Bostrom, jestliže superinteligence bude naprogramována tak, aby vyráběla kancelářské svorky, může se pokusit přeměnit celý vesmír v montážní linku na výrobu svorek. Viz <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/az-budou-stroje-chytřejši-s-nickem-bostromem-nad-jeho-knihou-superinteligence-40058082>, c.d.

Vědomí možnosti selhání jako součást superinteligence či umělé inteligence postlidských bytostí však nechápu jenom jako větší záruku proti zvrácenému uplatnění určité instrukce či hodnoty, jak to činí Bostrom, nýbrž v ní spatřuji základní předpoklad vztahu k hodnotám. Tento předpoklad podle mého názoru není dostatečně zapracován do Bondyho ani Bostromovy koncepce hodnot u vyšší umělé inteligence.

23 Jak negativita vyvolává a udržuje vztah k hodnotám, vysvětluji na několika místech ve svých knihách a statích. Viz Hauser, M., *Cesty z postmodernismu. Filosofická reflexe doby přechodu*. Praha, Filosofia 2012, s. 180 nn; týž, *Za hranice postmodernismu*. In: Kanda, R. (ed.), *Podzim postmodernismu. Teoretické výzvy současnosti*. Praha, Filosofia 2016, s. 271 nn.

24 Bondy, E., *Juliny otázky a další eseje*, c.d., s. 54.

vytvoření artificiálních bytostí“ (s. 84). Bondy připouští, že v nich budou imitovány některé fyziologické procesy, jako jsou smyslové a paměťové mechanismy, ale ty budou bezvadně podporovat racionální poznávání skutečnosti a vytváření hodnot (s. 85). Nejsou to vnitřní „vady“ či překážky, o nichž byla řeč výše. Hovoří-li tedy Jan Černý o překročení člověka směrem k postlidské bytosti jako o radikální axiologické transcendenci (s. 85), může to být také jinak: vytvořením postlidské bytosti nastane axiologická descendance v otázce svobody. S tím by nesouhlasil Ladislav Hohoš, který cituje autory, jako je Ray Kurzweil, kteří předpovídají rychlý vznik umělé inteligence, jež se zbaví lidských nedostatků a vytvoří vyšší stupeň axiologického prostoru (s. 128).

Tyto vize se podle mého názoru nevyrovnávají s problémem negativity jako podmínky axiologického prostoru, a proto působí až příliš techno-optimisticky. Jestliže nesubstanční ontologický model je zdůvodněn tím, že poskytne prostor svobody postlidským bytostem, je to axiologické zdůvodnění, které není přesvědčivé. Poskytuje totiž prostor svobody bytostem, u kterých lze předpokládat, že svobodné nebudou.

Substance není v rozporu s ontologií jednotlivin. Logická námitka

Petr Kužel připouští, že axiologické zdůvodnění nesubstanční ontologie je nedostatečné, ale tvrdí, že nesubstanční ontologie je Bondym dostatečně zdůvodněna logickou rozporností kategorie substance (s. 33). V dalších bondyovských studiích bude vhodné pečlivě prozkoumat Bondyho argumentaci, z níž vyplývá rozpornost kategorie substance. Lze nalézt taková pojetí substance, na něž se nevztahuje Bondyho logická kritika spočívající v tom, že kategorie substance údajně vylučuje plnou ontologickou existenci jednotlivin? Takové chápání substance vytvořil podle mého soudu Slavoj Žižek, když Hegelovu tezi, že substance je subjekt, vyložil lacanovským způsobem tak, že substance není kategorie identická sama se sebou, nýbrž je to kategorie vnitřně rozštěpená. Její subjektivita znamená, že obsahuje konstitutivní rozštěp, který brání jejímu uzavření. Bondy tvrdí, že „substance je vždy svou podstatou transcendentní ontologický subjekt. Je transcendentní vůči sféře jednotlivin, jež v tomto vztahu vůbec nejsou konkrétními jednotlivinami, nýbrž pouze fenomenálními jednotlivinami, jsou jen fenomenalitou substance.“²⁵ Bondy chápe substanci jako absolutní subjekt tak, že substance vůči jednotlivinám v zásadě vystupuje jako křesťanský Bůh, v němž jednotliviny mají své pravé bytí. Žižek naopak definuje subjektivitu jako rozštěp uvnitř substance. Jednotliviny nejsou závislé na substanci jako transcendentní kategorii, nýbrž substance je závislá na jednotlivinách: substance existuje pouze

25 Bondy, E., Útěcha z ontologie. Substanční a nesubstanční model v ontologii, c.d., s. 76.

v nich. Kategorii substance však nelze opustit, protože tím by zanikla substancialita jednotlivin, tedy jejich jedinečnost. V Žižkově hegelovském pojetí substance je to právě naopak než v Bondyho definici, která odpovídá tradičnímu chápání substance.²⁶

Bondyho logická kritika proto nemusí nutně vyvracet všechna pojetí substance, ale pouze ta, jimiž se Bondy zabýval nebo mohl zabývat, pokud přijmeme za svou jeho interpretaci tradičního pojetí substance. Petra Macháčková, která ve svém příspěvku podává podrobnější výklad Bondyho kritiky substančních modelů a jejich nesubstanční alternativy, zvyrazňuje Bondyho motiv jednotlivin, jimž „ontologická reálnost přísluší... v plné míře“ (s. 61). Podle Bondyho kromě jednotlivin není nic ontologicky reálného. Žižkova ontologie „ne-vše“ je v této věci radikálnější než Bondyho nesubstanční ontologie. Ani jednotlivina není výchozí ontologickou kategorií, protože stejně jako substance není identická sama se sebou a ani ona nemá plnou ontologickou realitu. Ke své konstituci potřebuje něco zdánlivě vnějšího, jímž se její radikální neurčenost změní na zdání identity. Tím je forma obecnosti, kterou představuje kategorie „jedinečnost“. Tato substanciální jedinečnost vyvolává „transcendentální zdání“ plné ontologické konstituce, třebaže negativita či neurčenost nadále dlí v jádru jednotliviny. Vidíme, že substance může být závlisla na jednotlivinách a zároveň být podmínkou jejich existence.

Jak chápat Žižkovo pojetí substance? Běží tu o substanční nebo nesubstanční ontologický model? Pokud Žižkovo pojetí vyložíme jako substanční model, zhroutí se Bondyho zdůvodnění nesubstančního modelu, které spočívá v tom, že údajně jako jediný dává jednotlivinám plnou ontologickou realitu. Jestliže Žižkovu koncepci substance budeme považovat za zvláštní variantu nesubstančního modelu, musíme vysvětlit, proč je to *nesubstanční* model, když jedním z jeho základních prvků je pojem substance, třebaže ve významu odlišném, než jaký Bondy připisuje jeho tradičnímu chápání.

Otázka, zda Bondyho odmítnutí kategorie substance bylo oprávněné, je však zásadní. Vít Bartoš se ve svém příspěvku pokouší dokázat, že oprávněné nebylo z logického důvodu, ale postupuje jinou cestou a neopírá se o Žižkovu ontologii. Bartoš se nejprve pokouší dokázat, že Bondyho nesubstanční model je v rozporu se základními fyzikálními principy, jako je první a druhý termodynamický zákon (s. 107). Následně kritizuje nesubstanční model ze dvou hledisek, jež nyní blíže popíšu.

26 Výklad Žižkova pojetí substance podává Adrian Johnston. Viz Johnston, A., *Zizek's Ontology: A Transcendental Materialist Theory of Subjectivity*. Evanston, Northwestern University Press 2008, s. 145 nn. Mým cílem je pouze ukázat, že existuje takové pojetí substance, které se slučuje s plným ontologickým bytím jednotlivin, a tedy se na něj nevztahuje Bondyho kritika substančních modelů. Srovnat detailně Bondyho nesubstanční ontologii a Žižkovu ontologii „ne-vše“ by vyžadovalo samostatnou studii.

Bartoš tvrdí, že tento model znemožňuje předpokládat „definitivní a bezpodmínečnou realitu, která zakládá a umožňuje (fyzikální, morální...) řád světa“ (s. 114). Má za to, že pokud zrušíme kategorii substance, zrušíme tím také všechna invariantní omezení a svět se změní v nekonečný chaos. Uvědomuje si námitku, že nesubstanční ontologie nutně nevede k chaosu, ale pokouší se ji řešit použitím kritéria „možné představivosti“. Z nesubstanční ontologie plynou důsledky, které jsou za horizontem „možné představivosti“, jako je přechod mezi sadami zákonitostí bez fundamentální úrovně, který by tento přechod řídil (s. 115). Jestliže Bartoš odmítá nesubstanční ontologii proto, že tato ontologie znemožňuje každý řád, včetně řádu morálního (jeho první hledisko), je to důvod nejen logický, ale také axiologický. V jeho textu se mimochodem ukazuje, jakou roli hrají politicko-etické pojmy „svobody“ a „řádu“ a jejich preference v diskusích o ontologických modelech. Axiologické zdůvodnění nesubstanční ontologie se váže k pojmu „svoboda“ a její axiologické odmítnutí se dovolává pojmu „řád“.

Hlavní zdůvodnění Bartošova odmítnutí Bondyho nesubstanční ontologie však není axiologické nebo imanentně kritické, nýbrž komparativní. Srovnáme-li Bondyho ontologii s moderní vědou, zjišťujeme prý, že Bondy „zpochybnil některé základní principy, na kterých stojí moderní věda“ (s. 116). Domnívám se, že Kužel tuto Bartošovu námitku vyvrátil. Bartoš tvrdí, že když Bondy argumentuje proti druhému termodynamickému zákonu, tedy proti růstu entropie ve vesmíru (vesmír se unifikuje a klesá jeho komplexita), je to jen výraz jeho zbožného přání. Neexistují prý žádné indicie, že druhý termodynamický zákon neplatí (s. 110). Kužel však uvádí hned několik jmen současných fyziků, kteří na základě dnešních výzkumů vytvářejí teorie, kde druhý termodynamický zákon opravdu neplatí (Paul J. Steinhardt, Neil Turok, Richard C. Tolman). Proč by Bondy nemohl vytušit budoucí vývoj fyziky a být Julesem Vernem českého myšlení v kladném slova smyslu (s. 43)? Bartoš odmítá Bondyho ontologii kvůli poznatkům moderní fyziky, jenže má poněkud zastaralou představu o moderní fyzice a srovnává Bondyho ontologii s minulým, nikoliv současným stavem poznání ve fyzice. Ještě nedávno se sice termodynamické zákony jevily jako nezpochybnitelné, ale v dnešní fyzice to již neplatí. Bartošův pokus o vyvrácení Bondyho nesubstanční ontologie není ve svých výsledcích přesvědčivý.

Otázky pro budoucí bondyovské bádání

Otázky, které se v této studii objevily, vypovídají o tom, že Egon Bondy přemýšlel nejen v souvislostech své doby, což se nejlépe projevilo v jeho politickém myšlení, ale také mimo tyto souvislosti – s pohledem upřeným na vzdálené horizonty minulosti i budoucnosti. Jeho myšlení je v tomto smyslu

vskutku „horizontální“. V této studii nebylo možné zohlednit další oddíly věnované Bondyho dílu a ukázat na skryté spojnice mezi motivy v kapitolách o nesubstanční ontologii, kapitolách o východní filosofii, v kapitolách o politickém myšlení a v kapitolách o literární tvorbě. Naznačil jsem jednu spojnici: mezi počátky Bondyho nesubstančního myšlení a jeho filosofickou poezií. Další spojnici lze nalézt mezi jeho obratem k posthumánní umělé inteligenci a vývojem jeho politického myšlení po ztroskotání jeho nadějí vkládaných do radikálně humanistické politiky šedesátých let minulého století. Nebylo to snad právě toto *politické* ztroskotání humanismu, co vyvolalo v jeho posthumánní střední a pozdní ontologii onu *biotickou anorexii*? A našli bychom jistě i mnohé další, např. spojnici mezi jeho odmítnutím substance a studiem o dějinách čínské filosofie.²⁷

Na další interprety čeká úkol tyto spojnice dále objevovat – s cílem vytvořit syntetický pohled na Bondyho filosofa, historika myšlení, politického myslitele a slovesného umělce. Kniha *Myšlení a tvorba Egona Bondyho* k tomu poskytuje vhodné výchozí texty.

Co se týká samotných motivů a témat knihy, domnívám se, že v budoucnosti je zapotřebí rozvinout důkladnější diskuse zvláště o těchto otázkách: Zdůvodnil Bondy své odmítnutí substanční ontologie dostatečně? Má větší váhu axiologické nebo logické zdůvodnění? V čem se shoduje Bondyho pojetí „artificiálních bytostí“ se současnými koncepcemi superinteligence? V jakém smyslu může být umělá inteligence svobodná? Jaké podněty nabízí Bondyho pojetí hodnot u „artificiálních bytostí“ současným diskusím o etické dimenzi vývoje umělé inteligence? Čím se ve vzájemném srovnání vyznačují jednotlivé fáze Bondyho myšlení? V čem se Bondyho nesubstanční ontologie shoduje se současnými ontologickými modely (Žižek, Badiou, Meillassoux, Laruelle, spekulativní realismus, nový materialismus atd.) a čím je jedinečná? A především: jaké je, a ještě může být Bondyho místo v českých i světových dějinách filosofie a kultury obecně?

27 Jiří Holba ve svém článku „Egon Bondy a buddhismus“ píše o přímé spojnici mezi Bondym a buddhistickým filosofem Nágárdžunou (s. 139). Sám Bondy o něm říká, že když opět a opět pročetl Nágárdžunův hlavní text, „pokoušeje se konečně pochopit, co měl vlastně na mysli svou tezí, že ‚nirvána je samsára (tento svět) a samsára je nirvána‘; najednou na něj ‚padlo porozumění – nebo aspoň poznání, co lze z oné paradoxální věty odhalit: Objevila se mi ontologie bez ontologické substance“ (Bondy, E., Knížka o tom, jak se mi filosofovalo. In: týž, *Filosofické dílo*. Sv. IV: Postpřiběh, příležitostné eseje a rekapitulace. Ed. M. Machovec. Praha, DharmaGaia 2013, s. 196).

SUMMARY

The Ontology of Egon Bondy as an Anticipation of Contemporary Philosophy

This discussion study addresses the ontological and ethical questions that can be found in *Myšlení a tvorba Egona Bondyho* (*The Thought and Creative Work of Egon Bondy*), edited by Petr Kužel. This is the first monograph dedicated to the work of this original thinker. In the introductory part, I deal with the reasons that led to Bondy's work being neglected up to this point in time by those who interpret philosophy. In the second part, I summarize the axiological and logical arguments put forward by the authors of the section of the book concerned with ontology, which should show that Bondy's abandonment of the category of substance was justified. Then I explore two possible objections to the axiological justification of a non-substantial ontology and an objection to its logical justification. Nonetheless, in all parts of the study I show that Bondy anticipated a number of the principal themes of contemporary ontology and the theory of artificial intelligence, which have figured, for example, in the work of Slavoj Žižek or Nick Bostrom. In the closing part, I formulate some topics that, I believe, further research on Bondy should focus on.

Keywords: Egon Bondy, insubstantial ontology, Slavoj Žižek, artificial intelligence

RÉSUMÉ

L'ontologie de Egon Bondy comme l'anticipation de la philosophie contemporaine

Cette étude à l'diskussion se consacre aux questions ontologiques et éthiques que l'on peut découvrir dans le livre *Myšlení a tvorba Egona Bondyho* (*La pensée et l'œuvre de Egon Bondy*) édité par Petr Kužel. Il s'agit de la première monographie consacrée à l'œuvre de ce penseur originel. Je m'occupe dans l'introduction des raisons qui ont initié les interprètes de la philosophie à négliger son œuvre. Je récapitule dans la seconde partie les arguments axiologiques et logiques présentés par les auteurs de la section ontologique du livre qui devraient prouver la justesse de l'abandon par Bondy de la catégorie de substance. Je m'occupe ensuite par des objections possibles contre la preuve axiologique de l'ontologie non substantielle et par l'objection contre sa preuve logique. Je démontre dans toutes les parties de mon étude que Egon Bondy anticipait un nombre considérable de sujets principaux de l'ontologie contemporaine ainsi que de la théorie de l'intelligence artificielle que l'on peut trouver dans les ouvrages de Slavoj Žižek ou Nick Bostrom par exemple. Je formule dans la fin plusieurs thèmes sur lesquels devrait se concentrer en avenir selon mon opinion la recherche s'occupant de l'œuvre de Egon Bondy.

Les mots clés : Egon Bondy, ontologie non substantielle, Slavoj Žižek, intelligence artificielle